

'לא אוי ולא אבוי'

אי הרגשת הכאב בנהרגים על קידוש השם
ראיות ממדרשים
התפילה שבספר השל"ה
מקורות סותרים ופירושים
עדות היסטוריות

אי הרגשת הכאב בנהרגים על קידוש השם

כתב בספר תשב"ץ קטן, פסקי והנהגות מהר"ם מרוטנבורג, סי' תטו¹:

מהר"ם ז"ל אומר, כשהאדם גומר בדעתו לקדש השם² [ויצא מפיו רוח טהרה, ובורר הדבר שהוא אמת מאת השם כל הגזירות שיגזרו עליו - מעת שגמר בדעתו לקדש השם³] וימסור נפשו על קידוש השם, כל מה שעושין לו, הן שקילה הן שריפה הן קבורת חיים הן תליה, אינו כואב לו כלום⁴. והביא ראייה מן המסורת⁵, הכוני ב' במסורת - הכוני פצעוני⁶, הכוני בל

- 1 ובמהד' התשב"ץ של הר"ש שניאורסון (ירושלים תשס"ד) הוא בסי' צח. וכן הוא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקיז. וכן בתשובות פסקים ומנהגים, מוסד הרב קוק, ח"ב סי' תקיז, עמ' רלא), אורחות חיים (ר"ה סוף סי' כד, ומודגש שם שאע"פ שכל הסימן הארוך הזה הוא מתוך ספר הכפרות של רבי אליעזר מגרמיישא, מ"מ פיסקה זו אינה משם), ומקבילתו בכל בו סוף סי' סז, ועי' סמ"ק מצוריד מצוה מו אות קעט.
- 2 והיינו שגומר בלב שלם ולא על מנת שיעשו לו נס, כמבואר בספר יוסף אומץ סי' תפב (מובא לקמן); הדברים עלו לדיון כחלק מההדרה החדשה של ספר "יוסף אומץ", במסגרת מפעלי מכון שלמה אומן שעליד ישיבת שעלבים).
- 3 המשפט המוסגר אינו נמצא בספר תשב"ץ, והושלם ע"פ המקורות האחרים (כנראה שיש כאן בתשב"ץ דילוג מחמת הדומות, עי' בהערה בתשובות פסקים ומנהגים הנ"ל).
- 4 בפשטות הענין נראה שהוא דרך נס, מדרכי רחמינו יתברך על מקדשי שמו. וכן מוגדר ביוסף אומץ עמ' 299: "נס". ולגבי לימוד תורה ותפילה נמצא בחז"ל שלעיתים דבקות ועיון המחשבה גורמים שלא להרגיש כלל כאבים, ראה יומא לה, ב במעשה בהלל, ושבת פח, א במעשה ברבא.
- 5 דרכו של המהר"ם היתה להוכיח דברים מהמסורה של המקרא, כדרכם של רבותיו חסידי אשכנז; עיין בתשב"ץ קטן סימנים קלה, קנו, רסא, תיד, תטו ו-תסה. וכן הוא פעמים רבות בפירושו על התורה.
- 6 שיר השירים ה, ז.

חליתי⁷. כלומר, כשהם היכוני ופצעוני בל חליתי, כלומר לא היה כואב לי.

ומביא ראיה מספר היכלות⁸, שרבי חנניא בן תרדיון היה במקום קיסר שישה חודשים והרג שיתא אלפי דוכסים והגמונים, ולסוף שישה חודשים נלקח למעלה, ושרפו אחד כדמותו במקומו⁹.

ותדע שכן הוא, שאין לך אדם בעולם שאם היה נוגע באצבע קטנה באש [שלא] היה צועק, אפילו אם היה בדעתו לעכב עצמו לא היה יכול, ורבים מוסרים עצמם לשריפה ולהריגה על קידוש השם יתברך ואינם צועקים לא אוי ולא אבוי.

וגם¹⁰ אומרים העולם, כיון שמזכיר שם המיוחד תחילה¹¹ מובטח הוא שיעמוד בניסיון ולא יכאב לו.

וכ"כ בספר יוסף אומץ, לרבי יוסף יוזפא האן נורלינגן מפפד"מ, ס' תפב¹²:

את זה העתקתי מכתובת יד האלוף הר"ר יוזלמן רוסייהיים השתדלן הגדול¹³.
אם חס ושלוש בא לידי ניסיון לעבור איזה עבירה, מובטח שיחזק השם את לבו לסבול יסורין קשין ממיתה¹⁴ לכבוד בוראו¹⁵, שהרי אמר וכתב הרי"ף ז"ל¹⁶ שאם כיון בן אדם, איש או אשה, שם גדול המיוחד בדעתו מתחילה לקדשו, מובטח שיעמוד בניסיון ולא יכאיב, ורמז מן הכתוב הן יציל או לא

7 משלי כג, לה. והיינו שלא הרגיש, כענין "לא חלי ולא מרגיש" (גליוני הש"ס לר"י ענגיל, ברכות סא, ב).

8 "פרקי היכלות" פרק שישי, נמצא באוצר המדרשים אייזנשטיין עמ' 114-113.

9 כוונתו שרבי חנניא בדרך נס לא סבל כלל, וכך גם כל מקדשי השם יכול הקב"ה לגרום בנס שלא יסבלו. וכעין זה כתב בפירוש "שבעת הנרות" על התשב"ץ קטן (ועי' רבנו בחיי בראשית מד, יז).

10 משפט זה הוא אינו בשו"ת מהר"ם הנ"ל, והוא מהגהות רבנו פרץ על התשב"ץ (כמוכח מהכלבו ומהכת"י), שלעיתים נכנסו לתוך דברי הספר.

11 והיינו שאומר פסוק שמע ישראל שיש בו שם המיוחד (הגהות הגר"י פרלא על התשב"ץ, נדפס בסוף מהד' הר"ש שניאורסון). ובכל בו (שם) הגירסה "כיון בתחילה", בדעתו ולא בפיו, וכן מבואר ביוסף אומץ לקמן. ויתכן שהכוונה לאמירת השם בברכה על קידוש השם. והוא שם גם בעמ' 299, וקרה לזה: "קבלה אמיתית בידנו".

12 רבי יוסף יוזלמן איש רוסייהיים (רל"ח-שי"ד) כתב ספר זכרונותיו וספר המקנה, וראה קורות חייו גם בספר "רבי יוסף איש רוסייהיים", ורשא תרס"ב ובמבוא. מדבריו של ר' יוזלמן מובא בספר יוסף אומץ גם בס' יח.

14 ראה כתובות לג, ב: "אלמלא נגדוה" וכו'.

15 כאן מופיע בספר יוסף אומץ משפט בסוגריים, ובו הערת הכותב ר' יוזפא האן שבאה להסביר את דברי הר"ר יוזלמן: "קאי אדלעיל מיניה דמיירי דשב בתשובה שלימה". הוא מתכוון להסביר שדברי ר' יוזלמן נסובים על דברי הכלבו ס' סז, ובו הובאו הדברים בהקשר של חוטא השב בתשובה שלמה.

16 הוא רבינו פרץ בהגהותיו על התשב"ץ קטן הנ"ל.

לא להיך לית אנו פלחין¹⁷, כאשר ידוע שמימים רבים מוסרין את עצמן לשריפה ולהריגה על קידוש השם ואינם צועקין לא אוי ולא אבוי. וכמה נצלבין אשר אני הכותב ראיתי, גם הייתי כאשר יצאו להריגה, קיבלו עליהם עול מלכות שמים באהבה רבה אף שסבלו כמה יסורים, וחיו עד עשרה ימים ולילות ולא פרקו עול עד שיצאה נשמתן בטהרה. ואשר ראיתי כתבתי באמונה. גם עוד ראיה מן הבתולה אשר באה ביד אנסה לענות נפשה עם יתר נפשות בכמה מיני עינויין, ואף על פי כן לא המירה כבודה, ועמדה גם היא גם שלושה נשים ואיש אחד עמדו בנסיון בשנת פ"ק¹⁸ ר"ט¹⁹. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל²⁰ מי שגומר בליבו לקדש השם אינו טועם טעם יסורין, ואסמכוהו מן הכתוב²¹ היכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי²². ואולם טוב להזכיר הפסוק²³ בזמן אונס ועינוי בתנאי שיגומר בלבו לעמוד על קידוש השם בלתי ספק.

וכאן מוסיף בעל 'יוסף אומץ':

נראה לי דרצונו לומר שלא יסמוך בלבו שעומד בנסיון אדעתא שלא יכאיב לו, רק יגמור בכל לבבו שרוצה לסבול יסורין קשין לאהבת קדושת השם יתברך. וכמדומני שכן מצאתי²⁴.

- 17 ע"פ דניאל ג, יח, דברי חנניה מישראל ועזריה, וע"פ הספרא אמור פרשה ח, שהתכוונו לומר אפילו אם לא יעשה להם נס.
- 18 =פרט קטן.
- 19 ע"פ כת"י אוקספורד מיכל-בודלי, שהוא אוטוגרף הכותב, ומהדורה קמא של ספר יוסף אומץ. [בדפוסים אין ציון השנה, ולכן רבים חשבו שכוונתו לשנת ק"פ].
- 20 כן הוא בכלבו סוף סי' סז: "וזהו שאמרו ז"ל, כל מי שגמר בלבו לקדש את השם אינו טועם טעם יסורין". ולא ידוע מקור מפורש בדברי חז"ל, אך ראה לקמן בפרק הבא.
- 21 משלי כג, לה.
- 22 והיינו ע"פ המסורה, ראה לעיל בדברי התשב"ץ.
- 23 פסוק "היכוני וכו'" הנ"ל, או שכוונתו לפסוק "שמע ישראל".
- 24 כעין זה נמצא בספרא אמור פרשה ח: "כל המוסר עצמו על מנת לעשות לו נס אין עושים לו נס, ושלא לעשות לו נס עושים לו נס", עיי"ש. דברים דומים מובאים בשם רבי אברהם ב"ר אליעזר הלוי מגולי ספרד ועי' במאמרו של שלמה אשכנזי, "מחניים" תשכ"א, גליון ס: 'הלא זו מסורת בידי החכמים, שהאיש הגומר בליבו להתמסר נפשו על דבר כבוד שמו הנכבד יהיה מה שיהיה ויעבור עליו מה שיעבור, הנה הגבר הלז לא ירגיש כאב המכות ההן המכאיבות לשאר האנשים אשר לא גמרו זה בכל לבם. והאיש ההוא, בהוציאם אותו החוצה לענותו וליסרו ביסורים קשים, לא ירגיש המכות והעינויים, ולא ירעידהו המוות. וגם כי הדבר הזה רחוק מן הסברה, הלא כבר עלה בניסיון, והוא מסורת חכמים וקדושים ישרי לבב. יהיה נכון לבו ובטוח שיקדש את בוראו ולא יחלל את שם אלוהיו, ולא ירגיש את היסורים אשר ייסרוהו'.

ראיות ממדרשים

ראיות למסורת הזאת, אפשר למצוא במידה מסויימת גם בדברי חז"ל. בספר גבעת פנחס²⁵ הביא ראיה לדברי מהר"ם מהירושלמי בברכות פ"ט ה"ה, שרבי עקיבא בשעת מיתתו קרא קריאת שמע ושחק, עד שחשדו הרשע שמא הוא מכשף, ומשמע שלא הרגיש כלל ביסוריו²⁶.

ובסנהדרין יד, א מובאים דברי רבי יהודה בן בבא לתלמידיו כשרדפו השונאים אחריהם: "הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין", וכתב המהרש"א בחידושי אגדות שם דהיינו שלא ירגיש צער, כאבן הזאת שאין לה הרגש. יתכן שגם מהמדרש רבה (ב"ר סי' סה) ניתן להביא ראיה מסוימת למסורת הנ"ל:

יוסף משיתא, בשעה שביקשו שונאים להיכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחילה. אמרין ליה עול, ומה דאת מפיק דידך. נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמן תנינות ומה דאת מפיק דידך, ולא קיבל עליו. אמר רבי פנחס, נתנו לו מכס שלוש שנים ולא קיבל עליו. אמר, לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת אלא שאכעיסנו פעם שניה. מה עשו לו, נתנו אותו בחמור של חרשים, והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי.

מפשטות הדברים משמע שלא צעק מחמת יסוריו הנוראים, אלא רק על שהכעיס בוראו.

התפילה שבספר השל"ה

בספר השל"ה הקדוש (מסכת תמיד, פרק נר מצוה סי' קכט-קל) הביא תפילה שכתב "אחד מהמדקדקים הדבקים בה", וסידר סדר ותפילה לעצמו לכל ענין המצטרך לו, והכל יפה בעתו²⁷:

25 לרבי פנחס אליהו דעמביצר, קראקא תרפ"ה, בדרוש לשבת הגדול, דף טז עמ' ב, בהערה.
26 אך העיר שם שבפיוטים "אלה אזכרה" ו"ארזי הלבנון" על עשרה הרוגי מלכות, משמע שכן הרגישו יסורין.

27 בהמשך מביא השל"ה תפילות נוספות, כגון התפילה המפורסמת על הילדים בערב ר"ח סיון, ותפילה כשנכסת המעוברת לחודש התשיעי, ועוד (מחכם אחד שמעתי שיתכן שבעל השל"ה חיבר בעצמו תפילות אלו, ובדרך ענוה תלאן באחרים... וראייתו, שהרי בשל"ה במקום אחר [שער האותיות אות אל"ף סי' סג] כתב: "כתב בזוהר, המוסר עצמו למיתה בעבור קדושת השם, ועושה במחשבתו הסכמה חזקה בעת קבלת עול מלכות שמים, 'ואהבת' וגו', 'בכל נפשך' אפילו נוטל את נפשך [ברכות נד, א], אז הוא כאילו היה הדבר בפועל וכו', ואני תיקנתי תפלה נאה על זה, שיתפלל האדם שיעזרהו הקדוש ברוך לקדושת שמו, והיא מסודרת בין שאר התפילות".

כתוב בזוהר (ח"א דף קכ"ד ע"ב), המוסר את עצמו למיתה בעבור קדושת השם, ועושה במחשבתו הסכמה חזקה בעת קבלת עול מלכות שמים 'ואהבת וגו' בכל נפשך' אפילו נוטל את נפשך (ברכות סא, ב), נחשב כאילו היה הדבר בפועל, ונחשב כעקידת יצחק. ובתנאי זה כשיהיה צדיק בכל דרכיו, כי בקרבן 'מום בו לא ירצה'. וראוי לאדם לבקש רחמים ולהתחנן לפני הקדוש ברוך הוא שיהיה עמו ויעזרהו לקדש שמו ברבים בעת אשר יבוא וילך בדרכי עשרה הרוגי מלכות הקדושים, ויתר קדושים מישראל לאלפים ולרבבות, ובפרט בתענית צדיקים יתפלל, וזה נוסחו, לאחר ברוך אתה ה' מקדש את שמך ברבים²⁸:

אתה קדוש ושמך קדוש, וקדושים מקדושי ישראל הקדישו וקדשו ויקדישו שמך, לסבול סקילה שריפה הרג וחנק ובכל עינויים קשים ומרים בעבור קדושת שמך, ובעבור הצלת אומה ישראל.

אנא האל הקדוש, באם יהיה רצונך להביא אלי ניסיון, קדשני וטהרני, ותן במחשבתי ובפי לקדש את שמך ברבים, כמו שעשו הקדושים עשרה הרוגי מלכות ואלפי ורבבות מקדושי ישראל. כי אתה ה' אלהי, אתה ידעת מצפון לבי, כי הנני מוכן ומזומן למסור את עצמי ובשרי וגידי ודמי וחלבי לארבע מיתות ולכל העינויים הקשים והמרים שבעולם בעבור יחודך. כי אתה ה' אלהינו ה' אחד אחד האמיתי, ובעבור תורתך הקדושה תורת אמת שהיא אחרית ונצחית, ובעבור עמך ישראל גוי אחד בארץ גוי קדוש וטהור, ענני ה' ענני, ויתגלגל קדושה על ידי.

דיין אמת ושופט צדק, לימדונו חכמינו ז"ל המוסר את עצמו בלב שלם לקדושת שמך אז אין מרגיש הצער הגדול. אמנם אי אפשר²⁹ בתקנת חכמים הנ"ל, יהיה מה שיהיה, רק היה תהיה עמדי שלא יעכבני הצער מלהיות מחשבתי דבוקה בך, ואהיה שמח בלבי בעת היסורין, ותוסף בפי כח הדיבור לדבר ולקדש בחכמה ובתבונה ובעת ברבים גלוי ומפורסם לכל, ונקני מחטאי ועוונותי ופשעי, ותן חלקי עם הקדושים הדבקים בקדושתך. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

ויש לדון מה כוונתו באמירה: "אי אפשר בתקנת חכמים הנ"ל". ונראה שהכוונה שאיננו בטוח שהוא ראוי לנס של אי הרגשת הכאב בגלל התנאים הנדרשים לכך כמבואר בתחילת דברי המהר"ם לעיל, ולכן הוא מכריז שהוא גומר בלב שלם לקדש את השם ויודע שהכל אמת מאת השם 'יהיה מה שיהיה', אפילו יצטער ויסבול. וכן כתב לעיל ביוסף אומץ שמוסר נפשו ממש ולא על מנת הנס וכו'.

28 סיום התפילה "לעולם יהא אדם ירא שמים" וכו', ונחלקו האם חותמים ברכה זו בשם, ראה בב"י או"ח סי' מו ונו"כ שם.

29 כך י"ג וכצ"ל. בדפוסים: "אי אפשר".

מקורות סותרים ופירושם

- א. "כי דורש דמים אותם זכר, לא שכח צעקת ענוים" (תהילים ט, יג). יתכן שהיא צעקת התפילה, ולא דוקא צעקה מיסורין.
- ב. "אלמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה הו פלחי לצלמא" (כתובות לג, ב, מפני שמלקות קשה ממיתה). ולכאורה לפי המסורת אודות אי הרגשת הכאב, מדוע לא היו מחזיקים מעמד.
- קושייה זו נמצאת בהגהה קדומה על התשב"ץ קטן (שם), ונדפסה במהד' הר"ש שניאורסון. ושם בתירוץ חילק בין מיתה ליסורין, והיינו שלגבי יסורין לא קיים הפלא הנ"ל. ועוד חילק בין עבודה זרה ממש, שאז היא מסירות נפש על יסוד הדת, לבין המקרה של חננאל מישאל ועזריה שהיה רק אנדרטי בעלמא³⁰ ולא מסירות נפש מוכרחת. לשני תירוצים אלו כיוון מדעתו גם מרן הראי"ה קוק בספרו אגרות הראי"ה (ח"ד, איגרת א-שלד), והרחיב בסברא.
- ג. בסוף ברכות (דף סא עמוד ב) מובא המעשה ברבי עקיבא:

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך - אפילו נוטל את נשמתך, אמרת: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד."

משאלת התלמידים 'רבונו עד כאן' משמע לכאורה שהרגיש יסורין ובכל זאת היה מקבל עליו עול מלכות שמים, ותלמידיו תמהו על יכולתו לסובלן באהבה; מכאן שגם מי שמסור עצמו על קידוש השם מרגיש בייסוריו! ותירץ הגר"י ענגיל, "דרבי עקיבא בגודל קדושתו ומדרגתו רצה ביותר בהרגש הייסורין מבהימנע ההרגש, כי אדרבה רצה לסבול גם יסורין עבור חיבת קדושת שמו יתברך, ועל כן לא ניטל ממנו ההרגש כי הוא בעצמו לא רצה בכך, רק אדרבה רצה בהרגש" (גליוני הש"ס, ברכות סא, ב). כעין זה כתב גם באגרות הראי"ה (שם), שגדולי ישראל באהבתם העליונה לקב"ה רצו בדווקא לקבל יסורין וצער במסירות נפש, והיא מדרגה גבוהה יותר, עיי"ש שהאריך.

ולפי זה יוצא, שאין המסורת שבידנו על אי הרגשת הייסורין מתקיימת תמיד, שהרי לעיתים אין האדם בדרגה שראוי לכך (כמבואר לעיל בתפילת השל"ה), ולעיתים להיפך, מרוב דרגתו העליונה ראוי הוא לסבול יסורין למען שמו יתברך. ורק אל עליון יודע מה ראוי לכל אחד מהמוסרים את נפשן על קדושת שמו.

30 ראה תוס' ע"ז ג, א ד"ה שלא השתחו.

עדויות היסטוריות

למעשה נמצאים בכתבי קורות העיתנים עדויות מפורשות על התקיימות המסורת שבדברי הראשונים³¹. נביא כאן שתי דוגמאות:
א. ספר מנהגות וורמייזא לר"י קירכום³² עמ' רנב הגהה ג, ע"פ כתב יד שמצא הכותב בשנת שע"ו:

בחייהם ובמותם לא נפרדו [מתוך תפילת 'אב הרחמים' על הקדושים, ע"פ שמואל ב, א, כג], ר"ל אפילו בשעת מיתתן לא נפרדו חד מחברו, ונתנו נפש על קידוש השם, והלכו יחד להריגה כמו שהיו הולכים למשתה ולשמחה. כמו שאירע בהקהל הקדוש נורטהויז"ן, שקידשו את השם ביום ג' פרשת בהר, וביקשו מורי ורבי הרב ר' יעקב ובנו הרב ר' מאיר הי"ד מן העירוניים שיתנו להם רשות לתקן עצמם נגד הקידוש, והעירוניים נתנו להם רשות. אז לקחו טליתותיהם ותכריכיהם אנשים ונשים בשמחה, והנה כרו להם שוחה בבית הקברות וחיפוס לעיל בנסרים ארזים, ואש בערה סביב סביב. והנה החסידים והישרים והטהורים בקשו להשכיר להם משחק [כלי זמר] לחול במחולות, כדי לעבוד את ה' בשמחה ולבוא לפניו ברננה. אז אמרו: 'בית יעקב, לכו ונלכה באור ה''. ולקחו איש את ידו ביד רעהו, אנשים ונשים, מפזזים ומכרכרים בכל עוז לפני השם יתברך... ושרים כחוללים אל תוך הבור... וישליכו אש למעלה על גב הנסרים, ויצאו נשמתם בבת אחת בלא אוי ואבוי. כל זה העיד השליח של ר' אליעזר בן הר"ר יעקב הי"ד עליהם, כי ביקשוהו לבונן³³ שמה לבשר שאחד מהם לא נותר. ואפילו אחד מן הילדים לא אמר אוי ואבוי, ואפילו לא בכו.

ב. עדות מתקופת השואה האיומה, מעדותו של זלמן קליינמן במשפט אייכמן³⁴:

סגן מפקד הצריף ניגש לאחד הדרגשים, והילד שהיה שם כבר ידע וחיכה לו. הסגן אמר לו "תרד", הוא ירד והתכופף, והתחילו להלקותו. אנחנו קבוצת נערים שעמדנו מסביב הסתכלנו וספרנו כל אחד לעצמו את המלקות. הילד לא בכה ולא צעק, אפילו לא נאנח. מאד התפלאנו, לא ידענו מה זה... והוא ממשיך, עברו כבר 25 המלקות, בדרך כלל היו מלקים 25 מלקות, והנה כבר עברו שלושים. כשעבר המכה את הארבעים, הפך את הנער והתחיל להלקות אותו על הרגלים על הראש. הילד לא נאנח, לא בכה - שום דבר - ילד בן 14 ולא בכה.

31 מקור נוסף ראה במאמר החשוב "קידוש השם בימי הביניים" ושלמה אשכנזי, "מחניים", גליון ס, שנת תשכ"א.

32 י"ל ע"י הרי"מ פלס, מכון ירושלים, תשמ"ז.

33 כצ"ל, והכוונה להתבונן ולהעיד. בדפוס: 'לכונן'.

34 הובאה בספר "אני מאמין" הוצאת מוסד הרב קוק, מהד' שלישית עמ' 131.

החייל התרגז מאוד וגמר את החמישים ועזבו. הרמנוהו. אני זוכר סימן אדום גדול שהיה לו על המצח ממכה אחת בצינור הגומי. שאלנו אותו למה הלקוהו. אז ענה: "זה היה כדאי, הבאתי לחברים שלי כמה סידורי תפילה", ושום דבר לא הוסיף יותר. קס, עלה על הדרגש והתיישב.

ודאי הבקי בכתבי העיתים יוכל למצוא עוד כהנה, על הפלא הגדול שמסייע הקב"ה למקדשי שמו באהבה.

זה לשון רוקח, מצאתי מכתבת ידו:

בתקנ"ז לפרט בכ"ב בכסליו (=עשק"פ וישב), לאחר שפירשתי אני אליעזר הקטן העלוב את פרשת 'וישב יעקב' לבחורים והייתי יושב על שולחני, באו עלינו שני מסומנים (=נוסעי צלב). והוציאו חרבם, והכו את אשתי החסידה מרת דולצא בראשה, ובתי בלט הגדולה בקעו ראשה ובתי חנה בקעו בראשה ומתו, ופצעו בני יעקב מגובה ראשו עד חצי לחיו ברקתו, ופצעו בראשי ובידי השמאלית, ופצעו תלמידי ומלמד שלי.

ומיד עמדה החסידה ויצאה מבית החורף, וצעקה שהרגו אותנו. ויצאו המתועבים והכוה בראשה עד הגרגרת, ובכתף, ומן הכתף עד החגור, וברוחב כל הגב, ובפנים, ונפלה הצדקת ומתה. ואני העלוב סגרתי הפתח, וצעקנו, עד שבא לנו עזר ממרום. וצעקתי על החסידה לבקש נקמה, וכן עשו, גם לאחר שבוע תפסו הרוצח שהרגה והרג שתי בנותיי ופצעני ובני, והרגוהו.

ונשארתי בחוסר כל ובעוני גדול ובייסורים גדולים. וקודם הריגתה קנתה קלפים לכתוב ספרים, והיא היתה מפרנסת אותי ובניי ובנותיי מכסף אחרים, ובעוונתיי הגדולים נהרגה היא ובנותיי. נאמן הדיין, כי היא היתה טורחת כדי שאלמד אני ובניי. ואוי לי עליהן, כמה דמים נשפכו, והיו גוססות לעיניי. המקום יראני נקמתן, וירחם על נשמתן, וירחם על הפליטה הנשארה, ועל בניי, ועל ישראל עמו.

כמה וכמה השיגוני עוונותי / מתו בניי וכל בנותיי
אוי לי על אשתי החסידה / אוי לי על בניי ועל בנותי אנוה
נאמן עלי הדיין אשר דנני / בחטאתי ובפשעי הכניעני
לך ה' הצדקה ולי בושתי הפנים / ה' הצדיק ולי עוונות וזידונם
לך אברך ובכל מידה שיר אחווה / לך אכרע ואשתחווה

דברים שכתב ר' אלעזר בעל ה'רוקח', מתוך ספר גזירות אשכנז וצרפת
לא"מ הברמן עמ' קסד-קסז, בהשוואה לכת"י ירושלים 3618°8 דף 17.
יישר כוחו של ר' עדיאל ברויאר משיבת 'תורת החיים' ביד בנימין.